

ЕТИКЕТНЕ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА ЯК ПОКАЗНИК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Кузьменко Віра Ульянівна¹, Карабаєва Ірина Іванівна²

¹Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4709-6081>

²Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4286-2103>

UDC: 373-2

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу сучасних наукових тенденцій щодо структури готовності дітей старшого дошкільного віку до шкільного життя в умовах нової української школи визначено, що етикетне мовлення є одним з ключових її показників. Доведена актуальність досліджуваної проблеми. Обґрунтована новизна дослідження обумовила викладення в тексті статті новітніх підходів до тезаурусу, діагностики та засобів розвитку етикетного мовлення дошкільників.

Окреслені основні термінологічні категорії, які використовуються в статті. Наукові терміни в тексті статті розташовані по ступеню їх залежності з яких вималювали схему їх співвідношення. Уточнено сутність і зміст ключового поняття дослідження «етикетне мовлення дошкільників».

Представлені результати експериментального вивчення особливостей розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Схарактеризована психологічна програма розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку як одного з показників їх комунікативно-мовленнєвої готовності до навчання в умовах нової української школи. Визначена ефективність її застосування в практиці роботи з дошкільниками.

Ключові слова: нова українська школа, комунікативно-мовленнєва готовність до навчання, комунікативна компетентність, дошкільник, діагностика, засоби розвитку, етикетне мовлення, етикетні формули, мовний етикет дошкільника.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення особистості проходить ряд важливих, відповідальних етапів, обумовлених змінами соціального статусу, урізноманітненням та ускладненням видів діяльності, підвищенням рівня компетентності та іншими соціальними та індивідуальними факторами. Одним із таких етапів є перехід від дошкільного дитинства до початку шкільного навчання, освоєння та відстоювання соціальної позиції школяра, розвиток готовності робити свої життєві вибори та нести за них

відповідальність. Первинні засоби пристосування дітей до соціальної ролі школяра пов'язані з переживанням так званої кризи 6-7 років, тобто початком самореалізації дитини в якості учня початкової школи. Цим визначається необхідність забезпечити майбутнім першокласникам необхідну психологічну готовність до нових взаємодій з метою полегшення адаптації до шкільного життя та навчання.

Метою сучасної початкової освіти є гармонійний розвиток особистості кожного учня/учениці згідно з його/її віковими, індивідуальними та особистими пси-

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Vira Kuzmenko, Irina Karabaeva

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

хофізіологічними властивостями та пізнавальними потребами, формуванням морально-етичних та культурних цінностей. Набуття дитиною ключових і предметних компетентностей, наскрізних навичок, необхідних життєвих та суспільних вмінь забезпечують її готовність до життя в демократичному суспільстві та продовження навчання. Відповідно до Стандарту підготовки у початковій школі передбачена така комбінація знань, навичок, здібностей, способів мислення, моральних цінностей та інших особистісних рис та властивостей, яка допоможе розвинути здатність дитини комфортно почувати себе в соціумі.

Успішний розвиток дітей, які розпочинають навчання у новій українській початковій школі, має спиратися на досягнення попереднього етапу їхнього розвитку. Період життя дитини від 5 до 6-7 років (старший дошкільний вік) визначається цілісною зміною її особистості, готовністю до подальшого соціального розвитку. Пріоритетним у цьому процесі є формування фундаментальних індивідуальних характеристик у дітей: міжособистісної позитивної комунікації як з іншими дітьми, так і з дорослими, культури поведінки, ввічливості, самоорганізації, відповідальності, допитливості, довірливості поведінки, спостережливості, різнобічного освоєння навколишньої дійсності та ін.

Мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку є одним з центральних компонентів готовності дітей до шкільного життя. Вивчення рівня оволодіння мовленням дає змогу отримати дані не лише про мовленнєві здібності дітей, а і про цілісний психічний розвиток дитини. Для розуміння сутності мовленнєвої готовності до шкільного життя необхідне чітке усвідомлення змісту дитячого мовлення та компоненти є найважливішими для його вивчення. Одним з ключових напрямків мовленнєвої готовності є комунікативна готовність. Дошкільне дитинство особливо сенситивне до засвоєння мовлення, і, якщо певний рівень володіння рідним мовленням не досягнуто до 5 – 6 річного віку, то цей шлях, як правило, не може бути пройденим на більш пізніх вікових етапах. Діти, які не володіють навичками культури спілкування, менш успішні в пізнавальній діяльності і, як наслідок, мають труднощі при адаптації до шкільного навчання.

Етикетне мовлення – це складний процес гар-

монізації стосунків дітей з соціальним середовищем, засвоєння ними формул мовленнєвого етикету, що спонукає до доброзичливості, відкритості, чуйності, сприяє позитивним взаємовідносинам з дорослими та іншими дітьми. Володіння етикетним мовленням дозволяє дитині почувати себе комфортно в нових для неї умовах шкільного життя. Дошкільний період дитинства є сприятливим періодом оволодіння дитиною основними засобами мовленнєвого етикету.

Отже, актуальність проблеми формування етикетного мовлення у дітей старшого дошкільного віку визначається його особливою роллю в моральному та культурному вихованні підростаючого покоління, в успішній адаптації до нових соціокультурних пріоритетів та викликів, формуванні комунікативної компетентності та психолого-педагогічної значимістю на сучасному етапі розвитку нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У ході теоретичного аналізу наукової літератури було з'ясовано, що термін «етикет» походить від французького слова *etiquette*, що буквально означає «етикетка» або «ярлик». Ця назва яскраво підкреслює зовнішню сторону даного виду мовлення, показує відмінність від етичного мовлення, яке передбачає внутрішнє моральне наповнення міжособистісних взаємодій.

У сучасних енциклопедіях **мовний етикет** визначається як сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установлення контакту зі співбесідником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності (Єрмоленко, 2001-2020). З цього визначення слідує, по-перше, те що у мовному етикеті логічно поєднуються такі сфери психічного життя особистості, як комунікативна та мовленнєва, оскільки йдеться про мовлення, що застосовується для побудови доброзичливих взаємин. По-друге, мовний етикет важливий для особистісного становлення учасників взаємодії, адже дотримання правил та формул мовного етикету передбачає застосування засобів ввічливості, орієнтованих на прояв поваги до співрозмовника, а також підтримку власної гідності, культури та самоповаги, досягнення взаєморозуміння. Крім того,

мовний етикет базується на історичних традиціях певного народу, враховує культуру та звичаї конкретного соціального прошарку, регіону, країни. Мовний етикет відображається у характерних для даного народу/прошарку/регіону формулах мовного етикету.

Етикетне мовлення застосовується у конкретних мовних ситуаціях, до яких найчастіше належать ситуації зустрічі, знайомства, прощання, привітання, прохання, запрошення, поради, пропозиції, погодження/згоди, відмови/заперечення, співчуття, схвалення тощо. Кожна з вищеназваних ситуацій вимагає від співрозмовників застосування адекватних та містких, загальноприйнятих, усталених та водночас своєрідних формулювань, так званих словесних етикетних формул. Їх засвоєння відбувається з самого раннього віку та активно відбувається упродовж дошкільного дитинства. Класиками психологічної науки доведено, що дошкільний період є надзвичайно сприятливим для розвитку усіх аспектів мовлення дітей, засвоєння мовленнєвих еталонів, розвитку зв'язного мовлення, поширення словникового запасу, опанування граматичних форм та еталонів мовлення, а також становлення таких властивостей, як чемність, ввічливість, делікатність тощо. Сучасні вітчизняні дослідники проблем дошкільної освіти довели, що розвиток культури мовлення – це результат не лише правильного мовленнєвого розвитку, але і відображення особистісного, культурного, інтелектуального та соціально-етичного виховання в родині та освітніх закладах (Борисова, Кузьменко, 2004). У працях багатьох вчених показано, що у процесі розвитку етикетного мовлення дошкільників недостатньо орієнтуватися лише на наявність дитячих знань про те, як слід себе поводити у тих чи інших ситуаціях, необхідно формувати звичку діяти так або інакше (дякувати за допомогу, вітатися, прощатися, вибачатися тощо). Усвідомлення необхідності діяти за правилами поведінки, внутрішня потреба поводити себе коректно, ввічливо у дітей виникає поступово та досить повільно (А.М.Богуш, І.О.Луценко, Т.О.Піроженко).

Доведено, що комунікативна діяльність педагога має велике прикладне значення для розвитку мовлення дошкільника, оскільки дає змогу організовувати процес навчання, спрямовуючи його або на розвиток спонтанного, неусвідомлюваного, афективного, мимовільного мовлення, або на розвиток цілеспрямованого, навмисного, усвідомлюваного, довільного, контрольованого мовлення – залежно від дидактичної мети, індивідуальних та вікових особливостей дітей (Калмикова, 2008).

Встановлено, що своєрідністю етикетного мовлення дошкільника на відміну від звичайного діалогу, де відбувається імпровізаційний вибір слів та самостійна побудова речень, в етикетному мовленні лише відтворюються готові кліше або формули мовного етикету. Побудова зв'язного етикетного мовлення у дошкільників – це тривалий процес, який удосконалюється при безпосередньому контакті учасників спілкування та складається із зв'язних діалогів, складовими яких є репліки-стимули та репліки-відповіді. Основною метою розвитку етикетного мовлення дошкільників є гармонізація стосунків між дітьми, запобігання конфліктів, полегшення адаптації та оптимізація комунікативної взаємодії між дітьми (Стефанова, Гічева, 2021: 56).

При визначенні сутності поняття «комунікативна компетентність» було з'ясовано, що компетентність розглядається як певна одиниця виміру набутих результатів навчання, особистісного досвіду, практичної взаємодії, які носять як спеціалізований (професійний), так і загальний (культурний, рефлексивний, аксіологічний, етичний, комунікативно-діалогічний тощо) характер (Авдимирець, 2020). Комунікативна компетентність дошкільника у сучасних законодавчих документах розглядається як здатність дитини до спілкування з однолітками й дорослими в різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри та бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію. Комунікативна компетентність є найважливішою складовою особистісної сфери, оскільки забезпечує необхідну соціально-психологічну адаптацію дитини в навколишньому світі. Уміння вступати в контакти з іншими людьми — дорослими й однолітками, встановлювати взаємовідносини з ними, регулювати свою поведінку, рахуючись з іншими, є вирішальними не лише для налагодження позитивної взаємодії з оточенням, а й для набуття певного соціального статусу в майбутньому (Базовий компонент дошкільної освіти,

При визначенні сутності поняття «комунікативна компетентність» було з'ясовано, що компетентність розглядається як певна одиниця виміру набутих результатів навчання, особистісного досвіду, практичної взаємодії, які носять як спеціалізований (професійний), так і загальний (культурний, рефлексивний, аксіологічний, етичний, комунікативно-діалогічний тощо) характер (Авдимирець, 2020). Комунікативна компетентність дошкільника у сучасних законодавчих документах розглядається як здатність дитини до спілкування з однолітками й дорослими в різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри та бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію. Комунікативна компетентність є найважливішою складовою особистісної сфери, оскільки забезпечує необхідну соціально-психологічну адаптацію дитини в навколишньому світі. Уміння вступати в контакти з іншими людьми — дорослими й однолітками, встановлювати взаємовідносини з ними, регулювати свою поведінку, рахуючись з іншими, є вирішальними не лише для налагодження позитивної взаємодії з оточенням, а й для набуття певного соціального статусу в майбутньому (Базовий компонент дошкільної освіти,

тою даної статті визначено: представити результати теоретико-експериментального вивчення особливостей розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку та схарактеризувати психологічну програму розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку як одного з показників їх комунікативно-мовленнєвої готовності до навчання в умовах нової української школи.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Методологічним підходом, у руслі якого найбільш ефективно розв'язується проблема комунікативно-мовленнєвої готовності дошкільників до навчання в умовах нової української школи, є особистісно-орієнтований. Методологічні засади і принципи педагогічної діяльності у межах даного підходу сформульовані у працях І.Д. Беха (Бех, 2008). Серед них основними визначено: принцип цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій; принцип особистісно-розвивального спілкування; принцип співпереживання. Розглянемо, яке значення цих принципів для досягнення мети нашого дослідження та яким чином вони втілюються у ході експериментального дослідження.

Принцип цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій необхідний для формування у дітей навичок етикетного мовлення, перенесення знань про те, як правильно себе поводити, у формат звичної та комфортної поведінки, забезпечення автоматичного виконання дій, що стають нормою поведінки, свідченням певного культурного рівня особистості та передумовою готовності до ефективної взаємодії з оточуючими. Цей принцип втілюється у ході як діагностичної, так і розвивальної роботи. Моделювання експериментальних ситуацій під час виявлення особливостей розвитку етикетного мовлення передбачає якраз створення певних життєвих ситуацій, у ході яких відбувається як виявлення, так і удосконалення навичок етикетного мовлення, закріплення етикетних формул та покращення комунікації між учасниками взаємодії.

Принцип особистісно-розвивального спілкування необхідно реалізувати, оскільки віковою особливістю дошкільного віку є здатність до наслідування, яке й забезпечує міцне засвоєння певних форм та навичок поведінки, мовлення тощо. Отже, змістовна, наповнена

якісними зразками поведінки дорослого є необхідним прикладом для наслідування дошкільника, який засвоює та відтворює у своєму житті різноманітні вербальні, мімічні та пантомімічні особливості поведінки дорослих. Виходячи з цього, важливим напрямком розвивальної роботи визначено проведення відповідних заходів як з батьками, так і з педагогами, спрямованих на зміцнення та удосконалення навичок етикетного мовлення, які стають прикладом для наслідування дітьми дошкільного віку.

Принцип співпереживання суттєво впливає на якість засвоєння мовних та комунікативних еталонів, є основою успішного діалогічного спілкування, забезпечує імпровізаційність та щирість реагування у процесі побудови зв'язних діалогів, складовими яких є репліки-стимули та репліки-відповіді. Особливо важливим є втілення даного принципу у ході таких ситуацій як ситуації співчуття, схвалення, прохання, запрошення, поради, пропозиції, погодження/згоди, відмови/заперечення та багатьох інших. Здатність до вияву не прихованого співпереживання співрозмовнику надає спілкуванню щирості, доброзичливості та оптимізує взаємодію. Втілення цього принципу здійснюється у ході емоційно насичених ігрових вправ, при перегляді мультфільмів та ігор-інсценівок.

Дане дослідження проводилось у ході вивчення особливостей готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у новій українській школі (Кузьменко, Карабаєва, 2021). Загальною метою даного етапу нашого дослідження було виявлення особливостей розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку як показника психологічної готовності до навчання у новій українській школі. Завданнями даного етапу дослідження визначено наступні: 1) здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку етикетного мовлення дошкільників як одного з показників їх комунікативно-мовленнєвої готовності до навчання в умовах нової української школи; 2) розробити методику діагностики та провести вивчення особливостей розвитку етикетного мовлення старших дошкільників; 3) на основі виявлених результатів створити психологічну програму розвитку етикетного мовлення та визначити її ефективність.

Об'єктом дослідження визначено: комунікатив-

2021). Комунікативна компетентність дошкільників у сфері стосунків з дорослими є інтегративним особистісним утворенням, яке містить: уявлення про етику поведінки; елементарні вміння і навички культурної поведінки; систему ставлень до дорослого, які проявляються через особистісні якості, мотивації, ціннісні орієнтації, і забезпечують індивідуальний стиль етичної поведінки при спілкуванні з дорослим (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Важливими напрямками розвитку комунікативної компетентності згідно з БКДО вважають: обізнаність із різними соціальними ролями людей, з елементарними соціальними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; вміння дотримуватися згаданих норм під час спілкування; здатність взаємодіяти з людьми, які її оточують, зокрема узгоджувати свої дії й поведінку з іншими; усвідомлення свого місця в соціальному середовищі; позитивне сприйняття себе; вміння співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях; знання і володіння етикетними комунікативними формулами (привітання, звертання, прохання, висловлення подяки, вибачення тощо); використання різних вербальних та невербальних засобів для привітання.

Отже, автори БКДО різні аспекти спілкування висвітлюють з психологічного та лінгвістичного боків, основний акцент роблять на психологічних та соціальних характеристиках спілкування, семантичній інтерпретації комунікативних актів, правилах та особливостях мовленнєвої поведінки. Свою увагу автори зосередили на психологічній характеристиці дитини, яка спілкується, особливостях її мовленнєвої діяльності, правилах мовної поведінки дитини, що і лягло в основу методики нашого дослідження.

Розглядаємо етикетне мовлення дошкільника як один із найважливіших видів дитячого мовлення, що сукупно впливає на низку особистісних та соціально-комунікативних властивостей дитини, забезпечує успішну діалогічну взаємодію та взаєморозуміння з оточуючими людьми, полегшує адаптацію до нових умов життєдіяльності. У процесі засвоєння етикетного мовлення враховується сукупність правил поведінки та спілкування, вироблених суспільством з урахуванням націона-

льної специфіки, які реалізуються при певних обставинах і мають вираз в системі стійких формул і виразів. Дотримання дитиною сукупності поведінкових правил і правильна їх інтерпретація – це і є етикетне мовлення, яке демонструє повагу до людей як у словесних виразах, так і в міміці, жестах, вчинках. Присвоєння дитиною частини мовленнєвого досвіду українського народу, що допомагає в оволодінні культурно-мовними еталоном, сприятиме полегшенню взаємодії з оточенням, розвитку комфортного комунікативного поля спілкування.

Крім цього, етикетне мовлення дошкільників – засіб досягнення комунікативної мети: зосередження уваги співрозмовника, демонстрація поваги, виклик симпатії, створення комфортного клімату для спілкування. Ознаки володіння етикетним мовленням дитиною дошкільного віку: 1) володіння основними правилами привітання, знайомства, прояву подяки, зверненням з проханням, тощо; 2) усвідомлення, що для доброзичливих взаємин з людьми необхідно дотримання порядку створення мовленнєвих висловлювань з підбором слів, які відповідають певній ситуації; 3) дотримання та виконання норм мовленнєвої поведінки, за тими правилами, які підходить до конкретної ситуації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. На основі проведеного теоретичного аналізу енциклопедичної, довідкової та психолого-педагогічної літератури нами встановлено, що у дослідженнях різноманітних аспектів готовності дошкільників до навчання в школі недостатня увага приділяється вивченню специфіки опанування майбутніми першокласниками саме етикетного мовлення, засвоєння ними ефективних для спілкування мовних формул, виявленню особливостей розвитку етикетного мовлення, встановлення найбільш значимих для цього ситуацій. Спеціально розроблена психологічна програма розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку сприятиме підвищенню комунікативно-мовленнєвої готовності дітей до навчання та її запровадження у практику роботи закладів дошкільної освіти сприятиме успішній адаптації першокласників до спілкування та навчання в умовах нової української школи.

Формулювання мети статті. Саме тому ме-

но-мовленнєва готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання в умовах нової української школи.

Предмет дослідження: особливості розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку як показника комунікативно-мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в умовах нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На основі теоретичного аналізу літератури критеріями оцінювання сформованості етикетного мовлення визначено:

Самостійність етикетного мовлення (самостійно без нагадування вживає вербальні та невербальні етикетні формули під час різноманітних ситуацій взаємодії).

Адекватність реагування, готовність до діалогу (проявляє готовність вислухати співрозмовника, адекватно відповісти на запитання, використовувати репліки-стимули та репліки - відповіді).

Емоційне співпереживання, самоконтроль, емоційна виразність мовлення (щиро виявляє водночас контролює свої емоції, спілкується витримано, розуміє необхідність чемного спілкування).

Добррозичливість, чемність, привітність (розмовляє з дорослими або дітьми спокійно, дивлячись в очі, не перебиваючи).

На основі вищевказаних критеріїв схарактеризовано рівні розвитку етикетного мовлення:

Достатній рівень розвитку етикетного мовлення проявляється у самостійному вживанні дитиною вербальних та невербальних етикетних формул під час різноманітних ситуацій взаємодії (ситуації зустрічі, знайомства, звертання, прощання, привітання, прохання, запрошення, поради, пропозиції, погодження/згоди, відмови/заперечення, співчуття, схвалення тощо), готовності до адекватного ведення діалогу, застосуванні загальноприйнятих мовних формул, реплік-стимулів та реплік-відповідей, проявах співчуття, емоційній виразності мовлення, вербальних, мімічних та пантомімічних проявах добррозичливості та привітності.

Помірний рівень розвитку етикетного мовлення проявляється у вживанні дитиною вербальних та невербальних етикетних формул, готовності до адекватного

ведення діалогу, застосуванні загальноприйнятих мовних формул, реплік-стимулів та реплік-відповідей, проявах співчуття, емоційній виразності та домірності мовлення, вербальних, мімічних та пантомімічних проявах добррозичливості та привітності під час найбільш типових ситуацій взаємодії (привітання, прощання, знайомство, звертання, прохання).

Недостатній рівень розвитку етикетного мовлення проявляється у частковому вживанні дитиною елементів вербальних та невербальних етикетних формул, не завжди адекватного ведення діалогу, помилках при застосуванні загальноприйнятих мовних формул, реплік-стимулів та реплік-відповідей, недостатніх проявах співчуття та емоційної виразності мовлення, вербальних, мімічних та пантомімічних проявах добррозичливості та привітності під час найбільш поширених ситуацій взаємодії (привітання, прощання, знайомство).

Мінімальний рівень розвитку етикетного мовлення проявляється у поодинокому вживанні дитиною елементів вербальних та невербальних етикетних формул, невмінні підтримувати адекватне ведення діалогу, рідкому та помилковому застосуванні загальноприйнятих мовних формул, реплік-стимулів та реплік-відповідей, мінімальних або відсутніх проявах співчуття та емоційної виразності мовлення під час найбільш поширених ситуацій взаємодії (привітання, прощання).

Низький рівень розвитку етикетного мовлення проявляється у відсутності вживання дитиною елементів вербальних та невербальних етикетних формул, відмові від адекватного ведення діалогу, невмінні застосовувати загальноприйняті мовні формули, відсутності проявів співчуття та емоційної виразності мовлення під час усіх ситуацій взаємодії.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення матеріалів психолого-педагогічної літератури, законодавчих та нормативних документів; діагностичні: спостереження з метою виявлення особливостей розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку, бесіди з дітьми («Про ввічливість»), метод експертного оцінювання; моделювання експериментальних ситуацій (методика «Зустріч»); розвивальні: тренінг розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку, що містив ігрові вправи, завдання, демонстрацію фрагментів му-

льтфільмів, розігрування ігор-інсценівок, малювання; групові та індивідуальні консультації для педагогів та батьків, круглі столи, семінари-практикуми для дорослих.

Експериментальна вибірка. Експериментальне дослідження проводилося в Київському ЗДО. В експерименті прийняли участь тридцять чотири дитини старшого дошкільного віку. Крім цього, в експерименті було задіяно 6 педагогів, які брали участь в оцінюванні та 6 педагогів, залучених до проведення розвивальної роботи. Схарактеризуємо детальніше методи дослідження (Карабаєва, Савінова, 2016) та отримані результати.

Спостереження за проявами етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Мета спостереження: встановити особливості розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку у різноманітних ситуаціях взаємодії із дорослими та іншими дітьми (ситуації зустрічі, знайомства, прощання, привітання, прохання, запрошення, поради, пропозиції, погодження/згоди, відмови/заперечення, співчуття, схвалення тощо)

Програма спостереження спрямовувала увагу спостерігача на вивчення та аналіз ситуацій діалогічної взаємодії дитини (ситуації зустрічі, знайомства, прощання, привітання, прохання, запрошення, поради, пропозиції, погодження/згоди, відмови/заперечення, співчуття, схвалення тощо). Аналіз спостережень показав, що лише незначна частина дошкільників володіє етикетним мовленням на достатньому рівні, більшості дітей притаманний низький, мінімальний або недостатній рівень розвитку даної якості.

Експериментальна методика «Зустріч». Основним завданням дослідницької роботи стало виявлення умінь використовувати вербальні та невербальні етикетні комунікативні формули привітання дорослих старшими дошкільниками у ході створення експериментальних ситуацій. *Інструкція проведення.* Ступінь розвитку етикетного мовлення дитини оцінюється під час ранкової зустрічі дитини з дорослим. Етикетну поведінку дитини оцінюють у балах. Обчислюють загальну кількість балів.

Порядок оцінювання умінь дитини старшого дошкільного віку використовувати вербальні та невер-

бальні етикетні комунікативні формули привітання дорослих.

Рівень розвитку етикетного мовлення оцінюється при першій зустрічі з дорослим за наступними показниками та оцінюються в один бал:

1) Проявляє чемність, самостійно вживає слова ввічливості під час зустрічі з дорослим.

2) Контролює свої емоції, розуміє необхідність спілкування з дорослим.

3) Проявляє готовність вислухати дорослого, відповісти на запитання.

4) Розмовляє з дорослим спокійно, дивлячись в очі, слухає дорослого, не перебиваючи

Показники, які фіксуються під час першої зустрічі і оцінюються в 0 балів:

1) Вживає слова ввічливості лише у відповідь на привітання співрозмовника.

Не стримує емоцій, керується лише своїми бажаннями («не хочу відповідати», «мені не цікаво» тощо).

Не готовий спілкуватися з дорослим під час діалогу, відповідати на запитання.

Проявляє нестриманість, негативізм у розмові з дорослим.

Порядок оцінювання рівня сформованості етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

4 бали – етикетне мовлення сформоване в достатній мірі;

3 бали – етикетне мовлення в стадії помірної сформованості;

2 бали – етикетне мовлення сформоване недостатньо;

1 бал – мінімально сформоване;

0 балів - не сформоване.

Представимо узагальнені дані, отримані за допомогою авторської методики (Карабаєва, 2016). Отже, у ході проведення даної методики встановлено що 61,7% дітей під час зустрічі з дорослим проявляють чемність, самостійно вживають слова ввічливості. Завичай використовуються дітьми такі традиційні форми привітання як: «Добрий ранок», «Доброго ранку». Контролюють свої емоції, розуміють необхідність спілкування з дорослим 82,3 % дошкільників. Проявляють готовність вислухати дорослого, відповісти

на запитання 88,2% старших дошкільників. Більшість дітей (94,1%) розмовляють з дорослим спокійно, дивлячись в очі, слухають дорослого, не перебиваючи. Вживають слова ввічливості лише у відповідь на привітання дорослого 38,2 % дітей. Не стримують емоцій, керується лише своїми бажаннями («не хочу відповідати», «мені не цікаво» тощо) 17,6 % дошкільнят. Не готові спілкуватися з дорослим під час діалогу, відповідати на запитання 11,7 % старших дошкільників. Проявляють нестриманість, негативізм у розмові з дорослим 5,8% дітей.

Загалом, за даними методики констатовано, що у 35,2 % дітей етикетне мовлення сформоване в достатній мірі; в 44,1% – етикетне мовлення в стадії помірної сформованості; в 14,7 % – етикетне мовлення недостатньо сформоване; 2,9% дітей мають мінімальний рівень сформованості та 2,9 %- низький рівень.

Бесіда з дітьми «Про ввічливість». Метою бесіди було встановлення знань дітей про ввічливість, етикетну поведінку, етикетне мовлення. У ході бесіди з кожною дитиною була проведена бесіда за питаннями: «Що таке ввічливість? Що таке етикет? Що таке етикетна поведінка? Кого називають ввічливою дитиною? Як поводить себе ввічлива людина? Ввічлива дитина? Кого з дітей вашої групи називають ввічливими? Як вони себе поведуть? Назви слова ввічливості, які ти знаєш. Коли їх треба використовувати?».

Проаналізуємо результати бесіди. Майже ніхто з дітей не може пояснити, що таке етикет та етикетна поведінка, лише 2% дітей дали більш менш зрозумілу відповідь. Значна меншість (14,6%) дітей назвали основні ввічливі слова. Серед них були: спасибі, будь ласка, вибач, добрий ранок, можна погратися. Менше третини (26,6%) дітей розуміють, хто такі виховані діти, пов'язуючи вихованість виключно зі слухняністю. З них 14,6% до ввічливих дітей відносять тих, які вітаються. А 6,6% дітей вважають ввічливими тих, хто може ввічливо щось просити (наприклад, Поліна вважає ввічливою Аріану, бо та вміє ввічливо просити пограти).

Узагальнення результатів вивчення особливостей розвитку етикетного мовлення у дітей старшого дошкільного віку показало, що на період дослідження значна кількість (20,5%) дітей потребують додаткової уваги з розвитку етикетного мовлення. З кожним з цих

дітей ми провели додаткове поглиблене дослідження, щоб зрозуміти напрямки індивідуальної та групової роботи.

Метод експертного оцінювання. В якості експертів брали участь співробітники ЗДО, які добре знають досліджуваних дітей. Оцінювання відбувалося шістьма дорослими – працівниками ЗДО: медичною сестрою, яка в умовах пандемії першою зустрічається з дітьми, чотирма вихователями, які безпосередньо працюють з дітьми, керівником фізичного виховання та практичним психологом. Вони оцінювали рівень розвитку етикетного мовлення досліджуваних дітей у балах від 0 до 10 за вказаними критеріями. У ході обговорення результати оцінювання були уточнені та узагальнені стосовно кожної дитини. Представимо приклади, що характеризують рівні прояву етикетного мовлення окремих дітей та деякі соціально-психологічні передумови та причини їх формування.

Віка А., 6 років, виховується в російськомовній сім'ї, в садочку переважно розмовляє російською мовою з вкрапленнями українських слів. На запитання, кого вважає ввічливою людиною відповіла російською мовою, що людей які допомагають стареньким. Себе вона також вважає ввічливою, бо миє посуд, чим допомагає мамі, та обнімає бабусю Галю. На запитання чи вітається вона вранці, відповіла, що вітається коли їй нагадують. Замислившись уточнила, що вона всіх любить і від того всім людям приємно. Спостереження довели, що Віка використовує невербальні засоби вітання в залежності від особистісного ставлення до дорослого – від жестів рукою до обнімання. Після нагадування дорослого вітається, але переважно російською мовою. Рівень розвитку етикетного мовлення оцінено як недостатній.

Меліне Д., 6 років, виховується в армянській сім'ї, в садочку переважно мовчить, розмовляє з дітьми не реченнями, а окремими словами. На запитання дорослого не відповідає. Іноді використовує невербальні засоби спілкування – притискання до дорослого, бажання взяти за руку. Зазвичай відсутнє вживання дитиною елементів вербальних та невербальних етикетних формул. Дівчинка відмовляється від адекватного ведення діалогу, не вміє застосовувати загальноприйняті мовні формули. Відсутні прояви співчуття та емоційної вира-

зності мовлення під час усіх ситуацій взаємодії як з дітьми, так і з дорослими. Рівень розвитку етикетного мовлення оцінено як низький.

Маркіян Л., 6 років, виховується в україномовній сім'ї, у спілкуванні з дорослими керується лише своїми бажаннями. На запитання не відповідав – відповіді давав або навмання, або говорячи, що забув. Вітання вживає українською мовою, але лише після нагадування дорослою людиною. Не вміє підтримувати ведення діалогу, лише під час привітання використовує загальноприйняті мовні формули. Прояви співчуття та емоційної виразності мовлення відсутні. Рівень розвитку етикетного мовлення оцінено як недостатній.

Аріана А. 5,6 років, виховується в російськомовній сім'ї, ЗДО відвідує п'ять місяців не регулярно. На запитання намагалася відповісти, називаючи ввічливою свою подругу. Діти з групи Аріану також вважають ввічливою, бо вона може «гарно попросити», і вміє гратися. У спілкуванні з дорослими відкрита, спілкується російською мовою, багато запитує, використовує невербальні форми спілкування – притискання, обійми. У дитини спостерігається готовність до адекватного ведення діалогу, засвоєння та застосування загальноприйнятих мовних формул, реплік-стимулів та реплік-відповідей. Щиро виявляє співчуття та доброзичливість під час деяких побутових ситуацій взаємодії. При цьому не контролює своїх емоцій, коли не бажає спілкування. Рівень розвитку етикетного мовлення оцінено як помірний.

Асілбек Н., 5,6 років із сім'ї переселенців з Азербайджану, мовчки сприймає інформацію, в більшості випадків реагує посмішкою, кивком голови. До дорослих ставлення вибіркове. Використовує невербальні форми спілкування. Наслідуює слова вітання на вимогу дорослих. Але майже не вживає вербальні та невербальні етикетні формули, відмовляється від адекватного ведення діалогу. Хлопчик не виявляє вміння застосовувати загальноприйняті мовні формули під час усіх ситуацій взаємодії як з дітьми, так і з дорослими. Рівень розвитку етикетного мовлення оцінено як низький.

Артем Ш., 6 років, виховується в україномовній сім'ї, має проблеми зі звукомовою, тому у спілкуванні намагається використовувати невербальні форми спілкування. Спілкування з допомогою слів потребує

уточнень. При спілкуванні з дорослим завжди контролює свої емоції, проявляє готовність вислухати дорослого, відповісти на запитання, розмовляє спокійно, слухає не перебиваючи, дивлячись в очі. Проте слова ввічливості при привітанні вживає лише у відповідь на привітання дорослого або при нагадуванні. Притаманне часткове вживання дитиною елементів вербальних та невербальних етикетних формул, помилкове або не завжди адекватне ведення діалогу. Майже відсутні прояви співчуття та емоційної виразності мовлення. Рівень розвитку етикетного мовлення оцінено як недостатній.

Отже, можна зробити висновок, що всі діти старшого дошкільного віку потребують додаткової уваги з боку дорослих з питань розвитку етикетного мовлення, зокрема таких аспектів як самостійність етикетного мовлення, адекватність ведення діалогу як з іншими дітьми, так і з дорослими, правильність застосування мовленнєвих формул, етичність і культура висловлювань, а також емоційна виразність та доброзичливість у ситуаціях взаємодії. Особливої уваги потребують діти, розвиток етикетного мовлення яких віднесено до недостатнього, мінімального та низького рівнів (20,5%) дітей.

Причинами такого розвитку етикетного мовлення дошкільника є відсутність елементарних уявлень про етикетні формули, відсутність яскравого мотивуючого прикладу для наслідування дітьми. Дошкільник засвоює форми мовлення разом з його змістом, з тими відношеннями, які вкладають в неї оточуючі дорослі. Тому перш за все слід говорити про якість мовленнєвого середовища, в якому зростає особистість. Особливу увагу слід приділити розвитку діалогічного мовлення, щоб на кінець перебування у ЗДО діти могли вільно, невимушено підтримувати діалогічне спілкування, підтримувати розмову як з дорослими, так і з іншими дітьми, дотримуватися правил мовленнєвого етикету та коректно виражати в мовленні власне емоційне ставлення до предмета розмови та співрозмовника, відповідати самостійно на запитання співрозмовника, орієнтуватися в ситуації спілкування тощо. З урахуванням виявлених особливостей розвитку етикетного мовлення та причин його формування була розроблена психологічна програма розвитку етикетного мовлення дошкільників.

Психологічна програма розвитку етикетного

мовлення розгорталася у двох напрямках: опосередкована робота з дорослими (батьками та педагогами) та безпосередня робота з дітьми старшого дошкільного віку. За першим напрямком з метою створення якісного мовленнєвого середовища колективу педагогів була запропонована система роботи з педагогами та батьками.

Семінар-практикум для вихователів «Розвиток етикетного мовлення у дошкільників» з метою поширення знань про вікові особливості розвитку етикетного мовлення на етапі дошкільного дитинства. На семінарі - практикумі були розглянуті питання:

Що вкладається в поняття ввічливості, етикет, етикетна поведінка дошкільника.

Національні особливості етикетного мовлення різних народів.

Етикетне мовлення в колективі, як запорука створення взірця мовлення для дітей.

Ввічливість дитини старшого дошкільного віку та її виховання.

Акцент ставився на тому, що дитина повинна знати, хто така ввічлива дитина, позитивно ставитися до спілкування з дорослою людиною та іншими дітьми, знати та самостійно вживати етикетні формули та окремі слова ввічливості.

Майстер-клас для вихователів «Активні форми роботи з дітьми з розвитку етикетного мовлення» з метою формування вмінь та навичок використовувати сучасні форми роботи з дітьми з розвитку етикетної поведінки. Йшлося про використання мультимедійних засобів, ігор-вправ, тренінгових занять в роботі з вихованцями ЗДО.

Індивідуальні консультації для батьків та педагогів з питань розвитку етикетного мовлення у різноманітних ситуаціях спілкування з дітьми та дорослими, розвитку самостійності етикетного мовлення, урізноманітнення форм адекватного реагування у ході діалогу, своєрідності використання реплік-стимулів та реплік-відповідей, емоційну виразність мовлення дорослих у ситуаціях мовного етикету, можливості прояву доброзичливості, чемності, привітності.

У напрямку безпосередньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку розвивальна робота була спрямована як на поширення знань про мовний етикет

та формули мовного етикету як системи знаків та правил їх використання, так і на формування вмінь та навичок їх застосування за допомогою відповідних методів та прийомів побудови зв'язного етикетного мовлення.

Тренінгові заняття з дітьми базувалися на принципі цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій, на перенесення у реальну поведінку знань про те, як правильно себе поводити, у формат звичної та комфортної поведінки, забезпечення автоматичного виконання дій.

Контрольний зріз показав, що після проведення психологічної програми значно підвищився рівень розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку. За його результатами 100% опитуваних дітей відповіли на запитання про те, кого вважають ввічливими дітьми. Переважна більшість дітей відповідала, що це ті діти, які вітаються і говорять «хороші», «добрі слова». Значна кількість дітей може пояснити, що таке етикет, етикетне мовлення. Підвищився рівень самостійності етикетного мовлення, більшість дітей застосовують мовленнєві формули без нагадування та у різних ситуаціях взаємодії. Реагування під час діалогічної взаємодії стало більш адекватним, доброзичливим, емоційно виразним. Загалом кількість дітей з низьким та недостатнім рівнем розвитку зменшилася майже втричі (до 8 % проти 20,5% до початку проведеної розвивальної роботи), а з достатнім та помірним рівнями збільшилась удвічі, що свідчить про ефективність проведеної психологічної програми.

Висновки з даного дослідження. Теоретико-експериментальне вивчення особливостей розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку показало, що етикетне мовлення є специфічним видом мовленнєвої діяльності людини, що створює підґрунтя для ефективної взаємодії, виступає умовою культурного рівня особистості, відображає вікові, соціальні та національні особливості. Етикетне мовлення дітей старшого дошкільного віку є показником комунікативно-мовленнєвої готовності дітей до навчання у новій українській школі, оскільки сучасна початкова освіта спрямована на розвиток таких якостей, як комунікабельність, толерантність, само організованість, культура поведінки, самоповага та повага до оточуючих. Базо-

вим компонентом дошкільної освіти також передбачено розвиток відповідних якостей та навичок майбутнього першокласника, які допоможуть розвинути здатність дитини успішно визначати себе в соціумі.

Етикетне мовлення дошкільника розглядаємо як складний процес гармонізації стосунків дітей з соціальним середовищем, засвоєння дітьми формул мовленнєвого етикету, що спонукає до доброзичливості, відкритості, чуйності, сприяє позитивним взаємовідносинам з дорослими та іншими дітьми. Критеріями оцінювання сформованості етикетного мовлення визначено: самостійність етикетного мовлення; адекватність реагування, готовність до діалогу; емоційне співпереживання, самоконтроль, емоційна виразність мовлення; доброзичливість, чемність, привітність (розмовляє з дорослими або дітьми спокійно, дивлячись в очі, не перебиваючи).

Провідним методологічним підходом, у руслі якого проводилось дослідження, визначено особистісно-орієнтований підхід. Методологічні засади і принципи педагогічної діяльності у межах даного підходу сформульовані у працях І.Д. Бежа. Серед них основними визначено: принцип цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій; принцип особистісно-розвивального спілкування; принцип співпереживання.

Комплекс теоретичних та емпіричних методів забезпечує послідовне та системне вивчення різних аспектів даного питання та отримання відповідей на поставлені дослідницькі завдання. Було використано наступні методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення матеріалів психолого-педагогічної літератури, законодавчих та нормативних документів); діагностичні (спостереження, бесіди з дітьми, метод експертного оцінювання, моделювання експериментальних ситуацій); розвивальні (тренінг розвитку етикетного мовлення дітей старшого дошкільного віку; групові та індивідуальні консультації для педагогів та батьків, круглі столи, майстер-класи, семінари-практикуми для дорослих тощо). Рівнями розвитку етикетного мовлення встановлено достатній, помірний, недостатній, мінімальний та низький.

На констатувальному етапі встановлено, що на період дослідження значна кількість (20,5%) дітей пот-

ребують додаткової уваги з розвитку етикетного мовлення. Враховуючи вищесказане, була розроблена та проведена психологічна програма розвитку етикетного мовлення. Психологічна програма розвитку етикетного мовлення базувалася на принципі цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій та розгорталася у двох напрямках: опосередкована робота з дорослими (батьками та педагогами) та безпосередня робота з дітьми старшого дошкільного віку. Тренінг з розвитку етикетного мовлення для дошкільників містив у собі ігрові вправи, ігрові завдання, демонстрацію фрагментів мультфільмів, розігрування ігор-інсценівок, малювання тощо. Робота з дорослими також передбачала проведення тренінгових занять, круглих столів, майстер-класів. Контрольний етап експерименту показав суттєве зниження кількості дітей з недостатнім, мінімальним та низьким рівнями розвитку етикетного мовлення та збільшення кількості дітей з позитивними результатами оцінювання.

Перспективами подальшої роботи є виявлення гендерно-психологічних особливостей розвитку етикетного мовлення дошкільників, встановлення впливу розвитку даного виду дитячого мовлення на успішність навчання у новій українській школі, а також вивчення інших компонентів та показників психологічної готовності до навчання старших дошкільників. Потребують впровадження в практику роботи ЗДО діагностичні методики та психологічні програми розвитку етикетного мовлення старших дошкільників, що також є перспективним для подальшої дослідницької роботи.

References :

- Avdimirets N. V. (2020) Rozvitok komunikativno-dialogichnoyi kompetentnosti yak rezultat osvitnogo protsesu: fillosofskiy vimir. [Development of communicative-dialogic competence as a result of educational process: philosophical dimension] Perspektivi. Sotsialno-politichniy zhurnal. #1. S. 65-71.
- Beh I. D. (2008) Vihovannya osobistosti: [Education of personality] Pidruchnik. – K.: Libid, – 848s.
- Pro zatverdzhennya Bazovogo komponentu doshkilnoyi osviti (derzhavniy standart doshkilnoyi osviti) nova redaktsiya (2021) [About the hardening of the Basic component of preschool education (state standard of preschool education) new edition (Order of the

Ministry of Education and Science of Ukraine No. 33 dated 12.01.2021r.] URL [/https://mail.ukr.net/attach/get/161651219541099224096/1/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mail.ukr.net/attach/get/161651219541099224096/1/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf) (Nakaz MON Ukrainyini #33 vid 12.01.2021 r.

Ermolenko S.Ya. (2020) *Etiket movniy* [Language etiquette] // *Entsiklopediya suchasnoyi Ukrainyini: u 30 t./ red.kol. I.M.Dzyuba ta in.; NAN Ukrainyini, NTSh.- K.: Institut entsiklopedichnih doslidzhen NAN Ukrainyini, 2001-2020. ISBN 944-02-3354-H*

Stefanova M., Gicheva Y. (2021) *Svyaznaya etiketnaya rech detey doshkolnogo vozrasta* [Coherent etiquette speech of preschool children] // *Sovremennoe doshkolnoe obrazovanie. – #5(107). – S. 56–61 DOI: 10.24412/1997-9657-2021-5107-56-5/*

Kalmikova L.O. (2008) *Psihologiya formuvannya movlennevoyi diyalnosti u ditey doshkolnogo viku* [Psychology of speech activity formation in preschool children] [Tekst]: monografiya. Derzhavniy vischiy navchalniy zaklad «Pereyaslav-Hmelnitskiy derzhavniy pedagogichniy universitet Im. Grigoriya Skovorodi». Kiyiv: Feniks, 497 s.

Karabaeva I., Savinova N. (2016) *Monitoring yakosti doshkilnoyi osviti: kvallmetrichniy pidhid do otsinki rozvitku ditini* [Monitoring the quality of preschool education: a qualimetric approach to assessing child development] *Metodichni rekomendatsiyi Kiyiv: TOV «MTsFR-Ukrayina»*, 18

Karabaeva I. (2016) *Movlenneva ta komunikativna kompetentsiyi: viznachaemo riven sformovanosti u starshih doshkilnikiv* [Speech and communicative competence: determine the level of formation of older preschoolers] Kiyiv: TOV «MTsFR-Ukrayina» *Vihovatel-metodist doshkolnogo zakladu. # 7 s. 65 – 71*

Kuzmenko V., Karabaeva I. (2021) *Rozvitok tvorchoyi uyavi starshih doshkilnikiv yak skladovoyi psihologichnoyi gotovnosti do navchannya u noviy ukrayinskiy shkoli* [Development of creative imagination of senior preschoolers as a component of psychological readiness to study in the new Ukrainian school] // *Psihologichniy chasopis: naukoviy zhurnal /za red. S.D. Maksimenka —Tom 7.Vip. 4. — Kiyiv : Institut psihologiyi Imeni G. S. Kostyuka Natsionalnoyi akademiyi pedagogichnih nauk Ukrainyini. – 163c. C 88-99 /https://doi.org/10.31108/1.2021.7.3.7*

Entsiklopediya pedagogichnih tehnologiy ta Innovatsiy (2009) [Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations] / *avtor-ukladach N.P. Navolokova. – Harkov: Osnova, – 176s.*

Hrestomatiya z Istoriyi doshkilnoyi pedagogiki: Navchalniy posibnik (2004) [A textbook on the history of preschool pedagogy] / *Vstupni narisi ta uporyadkuvannya Z.N. Borisovoyi, V.U. Kuzmenko; Za zag. red. Z. N. Borisovoyi. – K.: Vischa shkola, – 511s.*

Vira Kuzmenko

Doctor in Psychology, Professor, Department of Theoretical and Counseling Psychology, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, (Ukraine)

Irina Karabaeva

Ph.D. (Psychology), Senior Researcher, Laboratory of Preschooler Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology, NAES of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

ETIQUETTE SPEECH OF PRESCHOOLERS AS AN INDICATOR OF COMMUNICATIVE AND SPEECH READINESS FOR STUDYING IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

ABSTRACT

This research focuses on the importance of etiquette speech as a key indicator of older preschoolers' readiness for school life in the new Ukrainian school. While many studies explore various aspects of preschoolers' readiness for school, inadequate attention has been given to the specifics of mastering etiquette speech by future first graders, the acquisition of effective linguistic units, and the identification of significant situations for etiquette speech development. The urgency of this research is underscored by its vital role in the moral and cultural education of the younger generation and successful adaptation to new socio-cultural priorities and challenges, making it pedagogically significant in the development of the new Ukrainian school.

The study introduces novel approaches to the thesaurus, diagnosis, and tools for etiquette speech development in preschoolers. The article outlines key terminological categories, depicting their relationships through a diagram based on the degree of dependence. The essence and content of the key concept, "etiquette speech of preschoolers," are clarified, emphasizing that it primarily manifests respect.

The research presents results from an experimental study on the features of etiquette speech development in older preschoolers. A development program is characterized, which is designed based on creating emotionally rich educational situations with specific goals. The program aims to instill etiquette speech skills, transferring knowledge on proper behavior into habitual and comfortable actions, leading to the automatic execution of socially acceptable behaviors. These skills serve as evidence of a certain cultural level of the individual and act as a prerequisite for effective interaction with others. Experimental si-

tuations, involving the identification and improvement of etiquette speech skills, the consolidation of etiquette formulas, and enhanced communication between participants, form the basis of the program. The authors demonstrate the effectiveness of the proposed method, showing that, during the formative experiment (through conversation), the children achieved 100% understanding of politeness concepts and knowledge of related words.

Key concepts: New Ukrainian school, communicative and speech readiness for studying, etiquette speech of preschoolers, etiquette speech development, etiquette formulas.

Кузьменко Віра Ульянівна

Доктор психологічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, (Україна)

Карабаєва Ірина Іванівна

Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, (Україна)

ЕТИКЕТНЕ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА ЯК ПОКАЗНИК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННСВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу сучасних наукових тенденцій щодо структури готовності дітей старшого дошкільного віку до шкільного життя в умовах нової української школи визначено, що етикетне мовлення є одним з ключових її показників. Але у дослідженнях різноманітних аспектів готовності дошкільників до навчання в школі недостатня увага приділяється вивченню специфіки опанування майбутніми першокласниками саме етикетного мовлення, засвоєння ними ефективних для спілкування мовних формул, виявленню особливостей розвитку етикетного мовлення, встановлення найбільш значимих для цього ситуацій, що обумовило вибір теми публікації. Доведена актуальність досліджуваної проблеми, яка визначається її особливою роллю в моральному та культурному вихованні підростаючого покоління, в успішній адаптації до нових соціокультурних пріоритетів та викликів, педагогічною значимістю на сучасному етапі розвитку нової української школи

Обґрунтована новизна дослідження обумовила викладення в тексті статті новітніх підходів до тезаурусу, діагностики та засобів розвитку етикетного мовлення дошкільників.

Окреслені основні термінологічні категорії, які використовуються в статті. Наукові терміни в тексті статті розташовані по ступеню їх залежності з яких вималювали схему їх співвідношення. Уточнено сутність і зміст ключового поняття дослідження «етикетне мовлення дошкільників» з акцентом на тому, що це перш за все прояв поваги.

Представлені результати експериментального вивчення особливостей розвитку етикетного мовлення

дітей старшого дошкільного віку, та схарактеризована програма його розвитку, які базуються на принципі цілеспрямованого створення емоційно-збагачених виховних ситуацій. Визначений принцип необхідний для формування у дітей навичок етикетного мовлення, перенесення знань про те, як правильно себе поводити, у формат звичної та комфортної поведінки, забезпечення автоматичного виконання дій, що стають нормою поведінки, свідченням певного культурного рівня особистості та передумовою готовності до ефективної взаємодії з оточуючими. Моделювання експериментальних ситуацій було основою, у ході яких відбувалося як виявлення, так і удосконалення навичок етикетного мовлення, закріплення етикетних формул та покращення комунікації між учасниками взаємодій. У статті авторами показана ефективність запропонованої методики. Отже на етапі формувального експерименту (в ході проведення бесіди) отримали 100% розуміння дітьми про ввічливість та знання її слів.

Ключові поняття: нова українська школа, комунікативно-мовленнєва готовність до навчання, етикетне мовлення дошкільника, засоби розвитку етикетного мовлення, етикетні формули.

How to cite (як цитувати):

Kuzmenko, V., & Karabaeva, I. ETIQUETTE SPEECH OF PRESCHOOLERS AS AN INDICATOR OF COMMUNICATIVE AND SPEECH READINESS FOR STUDYING IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 9(4), 45–58. <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.4.4> [in Ukrainian]

Кузьменко, В., & Карабаєва, І. ЕТИКЕТНЕ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКА ЯК ПОКАЗНИК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 9(4), 45–58. <https://doi.org/10.31108/1.2023.9.4.4>

Дата отримання статті: 03.09.2022

Дата рекомендації до друку: 15.04.2023

Дата оприлюднення: 30.04.2023